

Başlık/ Title:

Osmanlı Kudüs'ünde Katolik-Yahudi Münasebetlerine Bir Bakış (XVI. Yüzyıl)

Yazar/ Author

Mustafa ÖKSÜZ

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1135-9409>

Bu makaleye atf için: Mustafa Öksüz, "Osmanlı Kudüs'ünde Katolik-Yahudi Münasebetlerine Bir Bakış (XVI. Yüzyıl)," *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 4 (2018): 27-41.

To cite this article: Mustafa Öksüz, "An Overview of Catholic Jewish Relations in the Ottoman Jerusalem (16th century)," *Bulletin of Palestine Studies*, no. 4 (2018): 27-41.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 01.12.2018

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 23.12.2018

Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2018

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi

BPS- Bulletin of Palestine Studies

Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS | SCIENTIFIC INDEXING | CEEOL | DRJI | İSAM

INDEX
INTERNATIONAL

Osmanlı Kudüsü'nde Katolik-Yahudi Münasebetlerine Bir Bakış (XVI. Yüzyıl)**

Öz: On beşinci yüzyılda Katolik İspanya ve Portekiz'in radikal tutumları yüzünden bazı Yahudiler yaşadıkları ülkeleri terk ederek Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. Tahrir verileri, Osmanlı'ya gelen mülteci Musevilerin bir kısmının Safed başta olmak üzere bölgeye gelip yerleştiğini göstermektedir. Bu makalede on altıncı asrın Osmanlı Kudüs'ünde Katolik-Yahudi münasebetleri incelenecektir. Mahkeme kayıtlarının ışığı altında ilişkilerin nasıl teşekkül ettiği muhtelif veçheleriyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi, Hıristiyan, Kudüs, Osmanlı Devleti, Katolik-Yahudi İlişkileri.

An Overview of Catholic Jewish relations in the ottoman jerusalem (16th century)

Abstract: Witnessing radical attitudes of the Catholic Spain and Portugal, large groups of the Jews abandoned their countries and sought refuge in the Ottoman Empire in the fifteenth century. The Ottoman Tahrir data at hand shows that some of the refugee Jews, came to the region to settle especially in the Safed. Based on the Ottoman court records, this paper aims to discuss various aspects of the Catholic-Jewish relations in the Ottoman Jerusalem in the sixteenth century.

Keywords: Jews, Christians, Jerusalem, the Ottoman Empire, the Catholic-Jewish relations.

---

* Dr. Mustafa Öksüz, mustafaoksuz34@hotmail.com

** Makale, İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı'nda (27-29 Ekim 2018-Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi) sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Giriş

Yahudi-Hıristiyan ilişkileri zaman zaman katliamlara ve zorla din değiştirmelere varan kötü bir sicile sahip olmuştur Bütün bu menfi maziye rağmen taraflar uzun bir tarih boyunca Kudüs'te Müslüman idaresi altında aynı mekânı paylaşmışlardır.

On altıncı asır Kudüs'ündeki gayrimüslim nüfusuna ilişkin küçük tespitlerin vakıanın tahlili noktasında yardımcı olacağı izahtan varestedir. Döneme ait tahrir verilerine bakıldığında Müslümanların hâkim unsur ve idareci; diğerlerinin ise tâbi statüsünü taşıyan zimmet ehli olduğu ve nüfus dağılımında Hıristiyanların ikinci sırada geldiği (ilk iki tahrir hariç); Yahudilerin ise son sırada yer aldığı görölmektedir.¹

Yahudilerin ekserisi Katoliklere kıyasla şehrin yerlileridir. Küçük bir kısmını Avrupa'dan gelenler teşkil etmekle birlikte bunlara ilişkin malumatı tahrir defterlerinden bulmak mümkün değildir. Batıdan gelip kente yerleşenlere dair bilgiye Kudüs Şeriyye Sicilleri üzerinden ulaşılmaktadır. Mahkeme kayıtları gelenleri Aşkenaz ya da Sefarad olarak isimlendirmeyip "İfrenç/Frenç, Alâmânî" sıfatlarını kullanmıştır.² Hâlbuki aynı döneme ait Safed Sancağı verileri incelendiğinde batıdan göç edenlerin menşeleri ülke ve şehirlerine göre tafsilatlı bir şekilde beyan edilmiştir.³ Yahudi yerleşim seçiminde Kudüs'ün on altıncı asırda geri planda kalışı ve Safed'in tercih edilmesi sebebiyle teşekkül eden nüfus yoğunluğu, tahrir defterlerindeki mevcut yaklaşımın nedeni olarak gösterilebilir.

Tahrir defterleri Hıristiyan nüfusun kendi içindeki dağılımına dair oldukça zengin malumat sunmaktadır. Veriler incelendiğinde burada ikamet eden Hıristiyanların neredeyse tamamının doğu kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır. Kentin muhtelif yerlerinde bazı kilise ve manastırlara dağılmış vaziyette bulunan Fransisken rahipler, görevlendirme yoluyla buraya Avrupa'dan gelmişlerdir. Dolayısıyla Kudüs'teki Katolik mevcudiyetinin ve tesirinin diğer Hıristiyan cemaatlere nazaran bu dönemde sınırlı olduğu ileri sürülebilir.

Kudüs'teki ve bölgedeki Hıristiyanların mezhep dağılımında Ortodoksların hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Vatikan ile her zaman sıkı bir ilişkiye sahip olan Lübnan'daki Mârûnîlerin genel durumun istisnası olduğu ve mevcut yapının on dokuzuncu yüzyıla kadar korunduğu söylenebilir. Bu asırla birlikte şarklı

---

¹ On altıncı yüzyılın ilk iki tahrir sayımında Yahudiler, Kudüs'teki nüfus dağılımında Müslümanlardan sonra ikinci sırayı işgal ederken zamanla durumun değiştiği ve Hıristiyan ahalinin yeniden hâkim konuma geçtiği görölmektedir. Bu konuda bkz: Mustafa Öksüz, "Osmanlı İdaresi'nin İlk Yüzyılında Kudüs-i Şerif Sancağı'nda Yahudi Nüfusu", *Journal of IslamicJerusalem Studies* (Winter 2016) 16:2., s. 1-29.

² İfrenç/Frenç sıfatı Batı Avrupa'dan gelenleri Alamânî ise Almanya'dan göç edenleri tasvir etmekteydi. Lakapların geçtiği kayıtlar için bkz: Amnon Cohen, *A World Within Jewish Life as Reflected in Muslim Court Documents from the Sijill of Jerusalem (XVIth Century) I*, Center for Judaic Studies, University of Pennsylvania, 1994, s. 205, 207, 208.

³ XVI. Yüzyıl Safed Sancağı Yahudileri için bkz: Mustafa Öksüz, *Şam Eyâleti'nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. YY.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 151, 305-306, 446-447.

Hıristiyanlar arasında ayrışmalar yaşanarak Katolik mezhebini benimseyen çeşitli gruplar ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Ortodokslar, Ermeniler, Kiptiler, Süryaniler ve Gürcüler Kudüs'te patrik ya da başpiskopos seviyesinde temsil edilirken Katolikler ile Habeşliler daha alt kademede rahip düzeyinde temsilci bulunduyorlardı.⁴ Habeşliler ile Katoliklerin kâfi miktarda nüfusa ve nüfuza sahip olmamaları temsil noktasında zayıf kalmalarının sebebidir. Diğer mezheplerle aralarında çatışma olmasa muhtemelen bu iki kesimin seslerini arşiv belgelerinden duymak zor olacaktı.

Yerli halktan kopuk olmalarına rağmen başta Fransa, Venedik⁵ ve Habsburglar'dan maddi/manevi destek alan Katolikler, bu dayanağa binaen kentte hayatlarını devam ettirip Avrupa'dan gelen hacıların ibadetlerini ifa hususu başta olmak üzere çeşitli ihtiyaçların karşılanması noktasında bir rehber vazifesi olarak iş görmüşlerdir. Batılı Hıristiyan hacıların aynı zamanda Fransiskanlara ait mabetlerin finansmanında mühim bir rol oynayarak kurumların idamesine önemli katkı sağlamışlardır.⁶

Katolikler zaman zaman başta Gürcüler⁷ olmak üzere Ermeniler,⁸ Ortodokslar⁹ ve diğer Hıristiyan mezheplerin müntesipleriyle ibadethane/mekân kavgasına

---

⁴ Amnon Cohen, "On the Realities of the Millet System: Jerusalem in the Sixteenth Century", Christians and Jews in the Ottoman Empire, edited by Benjamin Braude and Bernard Lewis, Newyork: Holmes&Meier, 1982, s. 12.

⁵ "Şam Kâdisına Kudüs-i Şerîf beyine ve kâdisına hüküm ki: Venedik Baylosu 'arzuhal gönderüp Beytüllahm nâm mahalde bir burc olup kadîmden Frenk ruhânlarının olup Rûm tâifesi ol burc üzerine hücreler binâ idüp küllî zarar iderler deyü i'lâm ettüklerin bildirdiği ecilden buyurdum ki: ... Zikr olunan hücreler kadîmi olmayup eğer muhdes ise hedm idüp bundan akdem tâife-i mezkûrından her kangısı tasarruf idegelmişse kemâkân tasarruf ide. Fermân-ı hümayûna muhâlif dahl ve tecâvüz itmek isteyenleri men' idesin. Memnû' olmayanı yazup bildiresin." 13 Cemâziyelevvel 972/17 Aralık 1564 tarihli hüküm, *KK.d.*, 0074, s. 344.

⁶ "O dönemlerde Batılı devletleri büyük ölçüde ilgilendiren Kutsal Yerler Meselesi'nde neredeyse yalnızca en başta olmak kaydıyla Fransiskanlar ve ayrıca Rum Ortodokslar söz konusu ediliyordu. Fransiskanlar, Katolik Hıristiyan âleminin tamamının gözünde, daha önce de belirttiğimiz gibi, Kutsal Mezar'ın asıl bekçileri sayılıyorlardı; San Salvator Manastırı'nda her hacı iyi karşılanıyordu; hacıların, günah çıkarma ve akşam yemeği ile Kutsal Yerler'e layık bir biçimde ziyaret etmeye hazırlama; onları daha sonra dini törenler arasında Kutsal Mezar Kilisesi'ne götürme ve ayrılırken, onlara dini yükümlülüklerini yerine getirdiklerine dair birer belge verme haklarını saklı tutmuşlardı. Hatta Kutsal Mezar şövalyeleri tayin etme imtiyazı "Kudüs Kutsal Mezar'ının Yaldızlı Atları" da onlara devredilmişti ve hiç kimse bu haklarını ellerinden almaya çalışmıyordu." Bkz: Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 3, Lehistan Barışı'na ve Sultan I. Mustafa'nın 1623'te Tahttan İndirilmesine Kadar*, Nilüfer Epçeli (çev.), Yeditepe, İstanbul, 2011, s. 590.

⁷ "Kudüs-i Şerîf beyine ve kâdisına: "hâliyâ Gürcü keferesi âdem gönderüp Kudüs-i şerîfde Kamâme kilîsâsı dimekle ma'rûf kilîsâda her bir zimmî tâiyefesi mütemekkin âyine-i bâtlâlaları üzre 'ibâdet için mahsûs yerleri olup bunların dahi yüz yıldan ziyâde mahsûs yerlerine Frenk tâiyefesi dahl idüp kandillerin kesridüp nev kandil vaz' idüp te'addî iderlerimiş. Göresiz. 'Arz olunduğu gibiyse kadîmden olmageldüğü üzre 'amel idüp olgelane muğâyir kimesneye bir iş ettürmeyesiz deyü." 27 Reb'ülevvel 972/ 2 Kasım 1564 tarihli hüküm, *KK.d.*, 0074, s. 282; "Kudüs-i Şerîf beyine ve kâdisına: Kudüs-i Şerîf'de sâkin Nasârâ tâifesi âdem gönderüp

tutuşmuşlardır. Taşrada çözüme kavuşturulamayan bu kavgalar İstanbul'a iletilerek bir hâl aranmıştır. Bu davalar ve şikâyetler karşısında Batılı elçiler, devlet nezdinde onları diğer şarklı mezhepler karşısında korumaya çalışmışlardır.

Nüfusları az ve kentteki rolleri mahdut olan Katoliklerin Yahudilerle münasebeti bu makalenin mevzusunu teşkil etmektedir. Çoğunlukla çatışmalı bir tarihe sahip bu iki kesimin Osmanlı idaresi altındaki on altıncı asra ait maceraları Kudüs mahkeme kayıtları ışığında çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır.

Şahitlik

4 Zilhicce 945/23 Nisan 1539 tarihli dava kaydı¹⁰, Katoliklerle Yahudi mütercimlerin bir arada çalıştıklarını ve gerektiğinde mahkemede birbirleri lehinde

dârende Cermalus Konstantin nâm Patrik gelüp 'îd-i bâtilarında sebt günü Kamâme nâm mahalde ateş zâhir olup ... 'îtikâd idüp ol zamânda mahall-i mezbûrda devrân itmek 'âdet-i bâtilaları olup hâlâ İfrenç Tâifesi'nden Sahyûn nâm deyrde sâkin olan Fredernuk Mansir? nâm râhib kendü tâifesiyle gelüp ol mahalde devrân idüp muzâyakâ virirler imiş. Husûs-u mezbûr mukaddemâ teftîş olunup men' olunmuş iken 'inâd idüp te'âddî iderler imiş. Buyurdum ki göresin 'arz olunduğu gibi olup İfrenç Tâifesi kadîmden ol mahalde devrân idegelmiş olmayıp kadîmden bunlar devrân idegelüp hâlâ kadîmden olagilene muhâlif muzâyakâ virirler ise men' idüp ve ellerinde olan hucetîn mazmûnu şer'a mutâbık ise mukarrer tutasın." 14 Rebî'ulevvel 979/6 Ağustos 1571 tarihli hüküm, *KK.d.*, 0079, s. 201; "Kudüs-i Şerîf Kâdîsına ve beyine hüküm ki: Gürcü râhibleri âdem gönderüp kable'l-feth ve ba'de'l-feth ellerinde olan Kamâme nâm kilîsâları içinde Frenk tâifesinin bir mikdâr yerleri olup bunlar ellerinde olan nısfî yerleri için bizüm yerümüzden deydü dahl edüp ...", 5 Şa'bân 997?/19 Haziran 1589? tarihli hüküm, *KK.d.*, 0101, s. 190.

⁸ Kudüs-i Şerîf kâdîsına hüküm ki: Ermeni tâifesinden dârendegân David ve Zad? nâm zimmîler gelüp Kudüs-i Şerîf kurbunda Beyt Lahm nâm mahalde Ermeni tâifesi iki kandîl yaka gelmiş olup hâlâ İfrenç tâifesi biz yakanız deydü mânî' oldukların bildürdükleri ecilden kadîmden olgelan ile 'amel olunmak emr idüp buyurdum ki kadîmden ne vecihle olgelmiş ise girü ol vecihle 'amel ettürüp İfrenç tâifesine olgelâna muhâlif iş ittiremeyesiz." 21 Ramazân 991/8 Ekim 1583 tarihli hüküm, *KK.d.*, 0103, s. 21.

⁹ Kudüs-i Şerîf beyine ve kâdîsına hüküm ki: Kazâ'-i mezbûreye tâbî' Beytüllahm nâm karyede olan büyük kilîsâ râhibleri tarafından Kirlu nam keşîş gelüp zikr olunan kilîsa içinde Hazreti İsa'nın mevlüdü olup mâ takaddemden Rûm ve İfrenç ve gayrî Nasârâ tâifesi ziyâret idüp zabt ve tasarruf ve kilîsânın miftâhları kadîmden Rûm keşîşlerinin ellerinde iken İfrenç tâi'fesi mâl kuvvetiyle miftâhları ve kilîsânın zabt ve tasarrufun alup kendüler zabt itmekle onları âyine-i bâtilâları üzerine ziyârete ve kandîl asmağa komayup her vecihle zulm ittüklerin bildirüp harbî kâfirlerden olmayup giru zabt ve tasarruf ve miftâhları kendülerle olmak bâbında fetvâ-yı şer'iyeleri var imiş. Buyurdum ki: Husemâyî beraber idüp teftîş eyleyüp göresin. Fi'l-vâkî' zikr olunan kilîsânın zabt ve tasarruf ve miftâhları mâ tekaddemden Rûm râhibleri ellerinde iken hilâf-ı şer' harbî İfrenç râhibleri alup bunları dahl ittirmeyüp te'addî iderlerse men' idüp zikr olunan kilîsânın miftâhların ellerinde olan fetvâ-yı şer'iyeleri mücebine ... Rûm râhiblerine zabt ettürüp kadîmden olagelan âyine-i bâtilâları üzere ... .. İfrenç ve Rûm giru ziyâret eyleyeler. Hilâf-ı şer' mânî' olunmaya şöyle bilesin." 11 Cemâziyelevvel 973/4 Aralık 1565 tarihli hüküm, *KK.d.*, 0075_0002, v. 125 b.

¹⁰ السبب الداعي الي كتابة هذا السجل هو انه لما كان وردت التذكرة الشريفة من قبل مولانا ... علي جلبي الدقتردار بالمملكة الشريفة " الإسلامية الشامية دام سعده علي مولانا ... صالح ... بمحرورة القدس الشريف ... ومولانا فخر الاكابر والاماجد محمد جلبي النقاش الامين علي سور بيت المقدس الشريف زيد قدره علي يد محمد صوباشي المنسوب من قبل مولانا علي جلبي الدقتردار المشار اليه اعلاه

(Musa bin Yahya adlı Hıristiyan şahitle) şahitlik ettiklerini göstermektedir. Deyr Sahyun'daki rahipler, Kudüs valisinin teftişi esnasında manastırlarından bazı eşyalarla birlikte 12000 dinarın kaybolduğunu ve zulme uğradıklarını ifade edip olayı devlet merkezine intikal ettirmişlerdir. Esaslı bir şekilde inceleme yapılması için bu hususta Şam Defterdarı Ali Çelebi'ye İstanbul'dan emir yollanmıştı. Bunun üzerine defterdar, Mehmed Subaşı'yı işin aslını soruşturmak ve gerekli tahkikatın icra edilmesi için Kudüs-i Şerif'e göndermişti. Kudüs Kadısı Şam'dan gelen emir üzerine derhal soruşturmaya mübaşeret ederek manastırdaki rahipleri tercümanlarıyla birlikte mahkemeye davet etti.

Davet üzerine mahkemeye gelen papazların şikâyetlerinde bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Kudüs ve Gazze Valisi Mustafa'nın teftişi esnasında değerli bazı eşyalarla birlikte 12000 dinar paralarının kaybolduğunu belirtmelerine rağmen başta para olmak üzere kaybolan eşyaların büyük bir kısmına ilişkin şikâyetlerinden vazgeçmişlerdi. İfadelerindeki değişikliğin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte bazı ihtimaller ileri sürülebilir. Devlet merkezine şikâyetin gittiğinden haberdar olan valinin alınan eşyaları ve parayı sahiplerine iade etmesi, müşterilerin İstanbul'a seslerini daha gür duyurabilmek namına dilekçelerinde abartıya kaçıp soruşturmayı elde ettiklerinde kendilerini zora sokabilecek aşırı ithamlardan vazgeçmeleri veyahut kaybolduğunu sandıkları eşyalarını kısa bir müddet sonra bulmaları bu tavır değişikliğin ardındaki sebepler olarak gösterilebilir.

Taşradaki görevlilerin gayrimüslimleri teftişi, bazen tacize dönüşmekte ve bu hususta devlet merkezine muhtelif şikâyetler gitmekteydi. Bu durumun farkında olan gayrimüslimlerin mübalağayı tercih ederek yereldeki idarecilere karşı devlet merkezini arkalarına alıp bir denge unsuru oluşturmaya çalıştıkları da oluyordu. Her halükarda davacılar, şikâyetlerinde bir düzenlemeye giderek kayıp eşya listesini güncelleyip kaybolduğu iddia edilen para başta olmak üzere çeşitli eşyaları buradan çıkarmışlardı.

Şahitler arasında üç Yahudi'nin (İshak bin İshak, Yusuf bin Musa ve Musa bin Yahuda) tercüman olarak isminin geçmesi davayı ilginç kılmaktadır. Muhtemelen bu kişiler şehirde rahiplere tercümanlık yapmaktaydılar. Zira mahkeme kayıtlarının İfrenç/Frenç olarak isimlendirdikleri Fransiskenler, bölgenin yabancı ve yerli halktan değillerdi. Dolayısıyla kendilerine yardım edecek mütercimlere ihtiyaç duyuyorlardı. Yahudilerin rahiplerin lisanını bilmeleri batı kökenli olduklarını göstermektedir.

دام اعلاه مضمونها انه اتصل بنا ان جماعة الرهبان بدير صهيون بالقدس الشريف حين ورود الحكم الشريف الخندكارى عز نصره على حضرة مولانا مصطفى بك صاحب لوا [دام] عزه كان يظلم عليهم وضبط اسبابهم فقد لهم عند القبض عليهم وضبط اسبابهم اثنا عشر الف دينار واثياب وان يفتش ويحرق على ذلك ... بادر مولانا افندي المشار اليه و مولانا محمد جلبى النقاش بالتحريير والتفتيش والتفحص على ذلك واستدعيا مشايخ الاسلام وجماعة من الحكام والاعيان بالقدس الشريف سيمر تعيين اسماهم اذناه واحضر توما البرس؛ بدير صهيون والرهبان بدير صهيون المقبوض عليهم حين ضبط الاثياب حزمها بالقلعة المنصورة بالقدس الشريف وسالوا البرس؛ والرهبان المذكورين عما اخذ كل من اسباب ونقد وغير ذلك فاجابوا بانه لهم يفقد لهم من اسبابهم ونقدياتهم سوى ..... واشهد عليه البرس؛ توما والرهبان المذكورين اعلاه انه لم يفقد لهم شئ غير ذلك كما هو مصرح حسبما اشهدوا عليهم من المترجمين كل واحد منهم اسحاق ابن اسحاق اليهودي الرباني و موسى ابن يحيى النصراني ترجمان الرهبان المذكورين و يوسف ابن موسى اليهودي الرباني و موسى ابن يهودا الرباني وشهادة التراجمين المذكورين لدي مولانا الافندي صالح المشار اليه ..... تحريرا في رابع شهر ذي الحجة الحرام خمسة واربعين وتسعمائة KDSŞC, X, s. 550

Gazze ve Kudüs Valisi Mustafa'nın para hususunda sicilinin kabarık olduğu göze çarpmaktadır. 15 Cemâziyelevvel 944/20 Ekim 1537 tarihli mahkeme kaydında, valinin göreve başlar başlamaz Hıristiyan ve Yahudilerden eşit miktarda toplam 1000 Osmânî aldığı buna mukabil gayrimüslimlerin durumu devlet merkezine intikal ettirerek şikâyetle bulduklarını görülmektedir. Gayrimüslimler fetihten bu vakte dek böyle bir uygulamanın olmadığından bahisle kendilerinden haksız yere alınan paranın iadesi için talepte bulunmuşlardır. Devlet merkezi bu konuda kati bir tutum benimseyerek paranın derhal iadesi için emir göndermiştir.¹¹ Netice itibariyle valinin gayrimüslimlere salgın yaparak zorla para koparma isteği, hükümetin iradesi karşısında başarıya ulaşamamıştır.

Yine aynı valinin göreve başladığı 21 Eylül 1537 tarihinde gelen emir üzerine Katoliklerin bulunduğu Deyr Sahyun'u teftiş ederek manastırdaki başta para olmak üzere tüm değerli eşyalara el koyduğu, buradaki rahipleri Kudüs'teki kaleye hapsedtiği ve bunu bir rapor halinde İstanbul'a sunduğu bilinmektedir. Bu süreç Hz. Davud'un mezarının bulunduğu Siyon Manastırı'ndan Fransiskenlerin tamamen kovulmasına giden yolu açan ilk adımdı.¹²

Aslında bu olayın Fransisken rahipleriyle valinin arasının kötüleşmesine neden olduğu da söylenebilir. Her ne kadar sonradan ithamlarından vazgeçmelerine rağmen 4 Zilhicce 945/23 Nisan 1539 tarihli dava kaydında Vali Mustafa aleyhinde ciddi ithamlar da bulunmuşlardı. Bu da Siyon Manastırı olayından dolayı papazların valiye karşı bir husumet beslediklerini göstermektedir. Belki de abartılı şikâyet dilekçelerinin ardında yatan neden buydu.

Hz. Davud'un kabri Memlûklüler zamanında da Müslümanlarla Fransiskenler arasında devamlı surette tartışma konusu olmuş ve birkaç kere taraflar arasında el değiştirmişti.¹³ Netice itibariyle kabri ellerinde bulunduran Katolikler sürülerek burası Ahmed ed-Decâni ve müritlerine zaviye olarak tahsis edildi. Bu hususta Kanuni Sultan Süleyman'ın doğrudan emrinin var oluşu, bizatihi kendisinin zaviyeye çevrilen manastırın şeyhinin ihtiyaçları için 14 Ekim 1556 tarihinde vakıflar da bulunması¹⁴ padişahın Kudüs'te icraata geçirmek istediği bazı hedeflerinin

بعد ان اخذ من طابفة اليهود وطابفة النصرارى مبلغ لتطبير العصور والتكسير فلما ان بلغ مولانا الامرا الكرام مصطفي بك صاحب " لوا غزة والقدس الشريف دام نصره وقدر ما اخذ من الطايقتين الف عثمانية سوية علي اليهود والنصارى وهو من كل طابفة خمسمائة عثمانى برز امر الكبير باعادة ما اخذ من الطايقتين لكون ان ذلك تبين انه ظليمة عليهم وان ليس له اصل ولا جرا بذلك عادة ولا اخذ منهم شئ بسبب ذلك من حين الفتح الخاقاني والى تاريخه فاسترجع كل من الطايقتين ما اخذ منهم بتمامه وكما له استرجاعا شرعيا "بالطريق ..... تحريرا في خامس عشر شهر جمادى الاولى من شهور سنة اربع [اربعين] وتسعمائة 15 Cemâziyelevvel 944/20 Ekim 1537 tarihli 74 numaralı hüküm, *KDSŞC*, VII, s. 21.

لما وردت الاحكام الشرعية الخدانكارى من الابواب الشريفة العالية دامت دولتها ونصرها على مولانا ... مصطفي بك صاحب " لوا غزة المحروسة والقدس الشريف وامر علاه بالتوجه الى كنيسة دير صهيون وضبط ما فيه من المال وغيره والقبض على الرهبان الذي به ورفعهم الى القلعة المنصورة بالقدس الشريف. امثل مولانا ... المشار اليه ويادر من وقته وساعته وحضر الي القدس الشريف الذي به ورفعهم الى القلعة المنصورة بالقدس الشريف. امثل مولانا ... المشار اليه ويادر من وقته وساعته وحضر الي القدس الشريف "وتوجه الي دير المذكور وصحبته مولانا اقضى القضاة عبدالرحيم مولى محروسة القدس الشريف 15 Rebi'ulâhîr 944/21 Eylül 1537 tarihli 2158 numaralı hüküm, *KDŞSL*, VI, s. 670.

¹³ Mucîrüdîn el-Hanbelî el-'Uleymî, *El-Ünsü'l-Celîl bi-Târîhi'l-Kudsi ve'l-Halîl, el-Mücellled es-Sânî, İ'dâd ve tahkîk ve mürâcâ'â: Mahmud Avde el-Ke'âbinâ, Mektebet-ü Dandîs, 1999, s. 478-479.*

¹⁴ "Bu zikir olan beş 'aded mezra'aların [Ra's-i Ebî Zeytûn, 'Ayn Cinân, Beyt Sevilâ, Cerbût, Deyr 'Âmir] mahsûlü alınmayup Şeyh Ahmed ed-Decânî hazretleri kendü masraflarına sarf

olduğunu göstermektedir. Buradan kovulan Fransiskenlere 1558 yılında Gürcülerin elinde bulunan Deyr-i Âmûd adlı manastır verilmişti.¹⁵

Batılı seyyahlar, Deyr Sahyun'dan kovulmalarını Yahudi komplosuna bağlamışlardır. Bu anlatıya göre Yahudiler, Müslümanları kışkırtıp türbenin asıl sahiplerinin kendileri olduğunu ve Hz. Davud'un mezarının burada bulunduğunu söyleyerek taşradaki görevlileri tahrik etmişlerdir. Başta kadı olmak üzere diğer yetkililer bunun üzerine harekete geçip önce türbeye ardından da kalan kısma el koyarak burayı tamamen ele geçirmişlerdir. Provokasyonlarında başarılı olan Yahudiler, umduklarını bulamayarak istediklerini elde edememişlerdir.¹⁶

Katoliklerin başlarına gelen bu olayda Yahudileri suçlamaları dinî ön yargılarından kaynaklanmaktaydı. Hâlbuki manastıra el konulmasının Yahudilerle uzaktan yakından alakası yoktu. Bu tamamen yeni dönemin getirdiği değişimin tabii bir neticesiydi. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Kudüs'te Osmanlı egemenliğini/farkını izhar edecek çeşitli icraatlara girişilmişti. Surların yenilenmesinden Haseki Sultan İmaretî'ne kadar şehre Osmanlı damgasını vuracak yatırımlar yapılmıştı. Dolayısıyla değişim sürecinin doğal bir parçasını teşkil eden Fransiskenlerin manastırdan kovulmaları hem içeriye hem de dışarıya yeni bir dönemin başladığını ifade eden bir mesajdı.

Kefâlet

6 Safer 949/22 Mayıs 1542 tarihinde kadının huzuruna çıkan subaşı, Katolik Hıristiyan Takmova'ya (?) 212 altın borç verdiğini ve bunun 50 altınlık kısmını tahsil ettiğini ve geri kalan meblağın tarafına ödenmediğini iddia etmişti. Mahkemede elinde belgesi olduğunu ifade eden subaşı, 24 Zilhicce 948/10 Nisan 1542 tarihli vesikayı takdim ederek ödemesi yapılmayan 162 altının tarafına teslimini istedi. Ancak rahibin bu parayı hemen tediye edecek gücü yoktu. Nitekim bunu ifade edip Terzi Yusuf bin Musa ile Aslan bin Ferayim adlı iki Yahudi'yi kefilleri olarak mahkemeye sundu. Kadı her ikisinin kefil olmalarını kabul ederek bunu Hacı Ahmed bin Cafer Bey'in şahadetinde sicile kaydetti. Davanın kefil taraflarından birinin İfrenç yani Avrupa kökenli olması hadiseyi ilginç kılmaktadır. Zira Yahudilerin Katolik zulmünden kaçarak Osmanlı Devleti'ne iltica ettiği ve bunlardan bir kısmının Safed ve civarına göç ettiği bilinmektedir. Ancak Kudüs'te sağlanan barış ortamının dışarıda yaşanan krizlerin şehre intikalini engellediği ve aralarındaki

---

itmek için hük-m-i 'âlîşân vârid olmağın hâssa-i hümayûndan ihrâc olunup vech-i me'mûr üzere defter-i cedîd-i hakaniye kayd olundu. Târîh-i hük-m-i şerîf fi Tâsî' Zilhicce sene 963", *TABD. TTD.*, 112, v. 69b.

¹⁵ "Kudüs-i Şerîf beyi ve kâdîsı mektûb gönderüp bundan akdem hük-m-i şerîf vârid olup Hazret-i Davud Nebî 'aleyhi's-selâmın mezâr-ı şerîfleri kurbunda sâkin olan ruhbân tâifesine anın ol def'â bir âhar yer görülmesin emr olunup nefs-i şehirde tâife-i Gürcî ellerinde Deyr 'Âmûd nâm kilîsâyı ta'yîn ettüklerin 'arz itmeğın kimesnenin .... Ve nizâlusı olmayup şer'le Müslümânlara zararı yoğise temekkûn ittiresin deyi hük-m-i şerîf buyuruldu.", 5 Muharrem 966/18 Ekim 1558 tarihli hüküm, *KK.d.*, 00216, s. 8.

¹⁶ Bu konuda bkz: Amnon Cohen, "The Expulsion of The Franciscans from Mount Zion Old Documents and New Interpretation", *Turcica: Revue d'études Turques* 18, 1986, s. 147, 148, 157.

farklılıklara rağmen ciddi bir borç durumunda tarafların birbirlerine kefil oldukları görülmektedir.¹⁷

Her ne kadar sicil kaydı Hıristiyan kişinin ne iş yaptığı hususuna değinmese de din adamı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Hacılar, kutsal yerleri ziyaretleri esnasında devletçe belirlenen meblağları mültezimlere ödemekle mükellefti. Bazen bu tahsilât işinin götürü usulüyle görevlilerle rahipler arasında halledildiği de vakidir. Bu bağlamda mezkûr papaz, hacıların ödemekle mükellef olduğu tutarlar için subaşıya yüklü miktarda borçlanmış olabilir.

Borç

Yukarıdaki yüksek borcun kaynağının ne olabileceği hususunda 6 Safer 950/11 Mayıs 1543 tarihli kayıt yardımcı olacak bilgiler içermektedir. Yahudi cizyesi toplayıcısı kardeşi Yusuf'un vekili Bayram bin Şû'a, Deyr Sahyun'daki bir keşişten 46 Hıristiyan hacının kişi başına 14 kıt'a olan "gafar" borcunu (yol vergisi) ödemesini talep etmiştir. Anlaşılan rahip, hacıların paralarını toptan ödemek için Yahudi cizye toplayıcısı Yusuf'un kapısını çalmış; o da gereken meblağı onun yerine ödemişti. Ancak mahkemede bu konuda bir delil talep edilince Bayram sessiz kalarak iddiasını ispatlayamamıştı. Davacının davasını ispatta zorlanması aynı zamanda davalının borç konusunda ayak sürdüğünü göstermektedir. Gerekli delilin takdim edilememesi sebebiyle bir karara varılmaksızın mahkeme tatil olmuştu.¹⁸ Aradan fazla bir zaman geçmeden Bayram, yeniden kadının huzuruna çıkıp iddiasını ispat için Remle sicillerinden aldığı her bir Gürcü hacıdan 14 kıta alacağı olduğuna dair belgeyi sunarak¹⁹ haklılığını ortaya koydu.²⁰

Bu dava aynı zamanda para konusunda taraflar arasında her zaman bir mutabakatın olmadığını ve sıkıntılar yaşandığının delilidir. Ancak mahkemeden

بعد هو اقراض سوباشي من ولادتمر يحييا تاكموا النصراني الفرنجي ماتنا سلطاني واثنى عشر سلطانيا القرض الشرعي ان له ... " 17 وثيقة مؤرخة رابع عشرين ذي الحجة سنة ثمان واربعين و تسعمائة اشهد عليه الوثيقة المزبور الي قبض من تاكموا المزبور خمسين سلطاني في مجلس الشرع الشريف من القرض الشرعي بمحضر شهوده المزبور وبقية المبلغ القرض و قدره مائة اثني وستين سلطاني ... لاذلك ... الانذار الشرعي بمحضر قضية ذلك الوثيقة المزبورة ... وبكفالة يوسف بن موسى اليهودي الفرنجي الخياط واصلان بن فراهيم اليهودي في مالهما ودينهما في جميع المبلغ المزبور بتاريخه وحضر لرافعه هو الحاج احمد بن جعفر بك وشهد هو اصلان 1563 tarihli 6 Safer 949/22 Mayıs 1542 tarihli KDSŞC, XIV, s. 460 numaralı hüküm,

بالمجلس الشريعة الغراء بقدم شريف ادعي بريم بن شوعه اليهودي بطريق الوكالة عن اخيه يوسف العامل علي فرار بن خيتب؟ " 18 الفرنجي العاطن بدير صهيون بقدم شريف ان الفرنج الذين حضروا من القدس الشريف من زيارتهم محلاتهم سنة واربعين نفرا عليهم عادة غفر اربعة عشر قطعة كل نفر عادة سبعة قطع و في الايان سبعة قطع و سئل سؤله عن ذلك فاجاب سبعة عليهم عادة الاسبعة قطع علي كل نفر وشهد عليه فرد هو بيد اليوسف المزبور انه لرافعه ببيرم المزبور صورة دفتر او حكم شريف او سجل حكمي عما ادعاه كان عليه القيام بالمبلغ المزبور من ماله ... ادعي ... و هل الحجة علي ذلك وحرر في سادس شهر صفر الخير سنة خمسين ... " 6 Safer 950/11 Mayıs 1543 tarihli 1392 numaralı hüküm, KDSŞC, XV, s. 341.

... بريم المزبور احضر صورة سجل من مدينة الرملة المحمية مؤرخ في سابع عشر شهر رجب سنة تسع واربعين وتسعمائة من " 19 " خلاصة مضمونها ان علي كل نفر من الجرجان اربعة عشر قطعة ..... 6 Safer 950/11 Mayıs 1543 tarihli 1393 numaralı hüküm, gös. yer.

صورة سجل قاضية من مضمونها صورة ... السجل الحكمي ... " 20 بمحكمة الرملة المحروسة ..... اقر يوشي بن شوعه العامل بطريق الوكالة عن اخيه يوسف المزبور علي افرنج الذين حضروا الي القدس الشريف عن زيارتهم ومحلاتهم سنة واربعون نفرا ... عليهم عادة غفر اربعة عشر قطعة كل نفر عند طلوعهم الي القدس 27 " الشريف سبعة قطع وعند عودتهم الي البحر الميت سبعة قطع وبطالبيهم بذلك فاجابوا بان ما عليهم عادة سبعة قطع كل نفر ..... Cemâziyelevvel 949/8 Eylül 1542 tarihli 1438 numaralı hüküm, ags., s. 350.

alınan belge, niza mahal vermeyecek şekilde meselenin çözümü için kâfi gelmişti. Kudüs'e ziyarete gelen gayrimüslim hacılardan yol vergisi manasına gelen "gafar" başta olmak üzere kutsal mekânları ziyaretleri esnasında çeşitli vergiler alınır. Hangi hacının ne kadar ve nerelerde ödeme yapacağı kanunnamelerde ve yetkililere gönderilen emirlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştı. İltizam sistemiyle buradan elde edilen gelir ya doğrudan devlet hazinesine ya da ihtiyaçları karşılanmak üzere İslami vakıflarda görevli kişilere tahsis edilirdi.²¹

Oldukça karlı bir getirisi olan kutsal yerlerden tahsil edilen vergilerin iltizamı için gayrimüslimler arasında²² tartışmaların çıktığı görülmektedir. Bazen de taşradaki görevlilerin gayrimüslim hacıların devlete ödediği vergiye göz diktiği olurdu.²³ Elde

---

²¹ "... Kudüs-i Şerîf'de Dâvud en-Nebî 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretlerinin makâm-ı şerîfleri şeyhi olan Şeyh Ahmed Decânî kuddise sirruhu hazretlerinin emri şerîf mücebince Kamâme zevâyidinden yevmî on akçe ve termûm ve bahâ'-i hasîr ve kanâdil için yevmî beş akçe ve yevmî on beş pâra ile ....", Evâsıt-u Rebî'ulâhir 972/15-25 Kasım 1564 tarihli hüküm, KDSŞC, XXIX, s. 31.

²² "Kıdvetü'l-kuzât ma'denü'l-fadl ve'l-keâm mevlânâ Kudüs-i Şerîf kâdisi dâme fadluhu tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ Kudüs-i Şerîf'de olan Mar Yakob nam kilisâda marhasa olan İspador nâm Ermeni degâh-ı mu'allâma gelüp kadîmden Kudüs-i Şerîf'de Kamâme ziyâretine gelan Ermeni tâyifesi mukaddemâ gelüp Mar Yakob kenîsâsına konup ba'dehu Kamâme'ye ziyârete varup kanun üzere bâc-ı Kamâme'yi virdiklerinden sonra 'âdetlerince bana ve kenîsâda olan huddâm ve mücâvirîne sadakaların virirlerdi. Eyle olsa şimdiki hâlde Ovannes nâm Ermeni gelüp ziyâretçi size virdüğü sadakayı ben iltizâm eyledim deyüp zikr olan ziyâretçilerin virdikleri sadakaya dahl idüp kendü almak isteyüp bizi incidir hayıfıdır deyü bildirdi. İmdi Kamâme ziyâretine varan Ermeni tâyifesi 'âdetlerince mezbûrîn marhasa ve huddâm ve mücâvirlerine virdikleri sadaka mezkûr Ovannes'e ve gayrıya iltizâmı virilmemiştir. .... Mezkûrlara virilen sadakaya bî-vechin mezkûr Ovannes'i ve gayri dahl ittirmeyüp ve bu bâbda bî-vechin bunları incidirmeyüp ve nesne aldirmayasız. Şöyle bilasız. 'Alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahîrân fî'l-yevmî's-sâlis ve'l-ışrîn şehri Rebî'ulevvel sene seb'a ve erba'ın ve tis'u-mî'eh.", 23 Rebî'ulevvel 947/28 Temmuz 1540 tarihli hüküm, KDSŞC, IX, s. 31.

²³ "Mefharu'l-kuzât ve'l-hukkâm ma'denü'l-fadl ve'l-keâm mevlânâ Nâblûs kâdisi zîde fadluhu tezkire varup ma'lûm ola ki: Hâliya Nâblûs hâslarına emîn olan Murad bu cânibe mektûb gönderüp kazâ'-i Nâblûs'da Fendükumiye'de ve nefsi Nâblûs'da alınan bâca ba'zı vakitler keferiye uğramayup Fendükumiye'nin üstü ve altı yanından öylelik yol mikdârı yerden tağ üzerinden dolaşup şehrin kurbunda konup bac taleb olundukda biz Fendükumiye'ye uğramadık deyü 'inâd idüp virmezler. Ve bundan gayri ba'z-ı Kudüs-i Şerîf hisâr erlerinden ve Şâm yeniçerilerinden Şâm'da han han gezüp Rûm'dan vesâyir vilâyetden gelan kâfirlerden birer mikdâr akçe alup tenhâ yerlerden Kudüs-i Şerîf'e alup gidüp mâl-ı pâdişâhî telef olur. Zikr olan küllî bacdan dört beş bin akçe hâsil olmaz deyü bildirmiş. İmdi bâc kadîm olup Kudüs-i Şerîf'e giden keferiye etrâfından geçmekle baca uğramadık deyü bac virmemek câyiz değildir. Gerekdir ki bu bâbda ihtimâm idüp göresiz. .... Kudüs-i Şerîf'e ziyârete gelan keferinin yanlarına düşüp baca uğramayup tenhâ yollardan Kudüs-i Şerîf'e alup gittikleri zâhir olursa kimler ettiklerin ma'lûm olup her birinin isimlerin yazup bu cânibe bildiresiz ki haklarından geldirile. Tahîrân fî'l-yevmî's-Sâdis Ramazân sene seb'a ve erba'ın ve tis'u-mî'eh." 6 Ramazân 947/4 Ocak 1541 tarihli hüküm, *ags.*, s. 41.

edilen gelir kimi zaman şehirdeki memurları yeni bidatlar ihdas etmeye sevk eder²⁴ ve bu hususta devlet merkezine şikâyetler giderek²⁵ kötü durumun izalesi için müracaatta bulunulurdu.

21 Muharrem 964/24 Kasım 1556 tarihli sicil kaydı, İskenderiye’de başlayan farklı bir borç hikâyesinden bahsetmektedir. Franklara esir düşen Sara’nın İskenderiye’ye kadar yolu düşmüştü. Burada kendisi gibi Rabbani olan başka bir Yahudi’yle tanışarak kölelikten kurtulmak için yardımını talep etti. Dini hamiyet ya da başka bir nedenden dolayı dindaşının esaretten kurtulması maksadıyla Yusuf, Sara’ya yardımcı oldu. Kudüs’e dönünce her ikisi de kadının huzuruna çıktı. Sara İskenderiye’de Frankların elinde esir olduğunu, özgürlüğüne kavuşmak için Yusuf’tan 40 sultani altın borç aldığını ve bunun mukabilinde eşi Sultana’ya on yıllığına hizmet etmek üzere anlaştıklarını belirtti. Her iki tarafın beyanlarını dinleyen kadı, bu ikrarın hiçbir cebir ve zorlama altında meydana gelmediğine karar verdikten sonra olan biteni ve borcun tediyesinin 964 senesi başlangıcından itibaren başladığını sicile kaydetti.²⁶ Gerek Sara’nın ve gerekse Yusuf’un tercümanlarla

²⁴ “Mefharu’l-kuzât ve’l-hukkâm ma’denu’l-fadl ve’l-keâm mevlânâ Kudüs-i Şerîf ve Nâblûs kâdîları dâme fadlhumâ tezkire varıcaq ma’lûm ola ki: Ovannes nâm Ermeni dergâh-ı mu’allâya varup Kudüs-i Şerîf’de olan Kamâme nâm kenîsâya Şâm ve Haleb vilâyetlerinden ba’zı kâfirler ziyârete geldikde her ferd kendüsü için mîrî cânibine ikişer filori virirler. Ve Diyârbekir’den ve Diyâr-ı Rûm’dan gelan kefer tâyifesi dahi dörder filori virir. Ve kâfirler geldikde zimmîlerden elişer akçe eksik virirler. Ve Kıbrus ve gayrî İfrec tâyifesi sekizer buçuk filori virügelmişlerdir. Mezkûr Kamâme mahsûlün zabt iden emînlerin bu husûslar ma’lûmları olmağın noksân üzere alınub mâl-ı mîrîye zarar olur. Ve mezkûr Kamâme’ye gelan Ermeni ve Rûm zimmîlerinden gelürken Kudüs-i Şerîf’e karîb Fendekumiye nâm mevzi’ e uğraduklarında nefer başına sekizer pâra ve kasaba’-i Nâblûs’a uğrasalar ikişer pâra ki cümle onar pâra alurlardı. Ve on pâraya bir altun deyü kısmiye olunup alınurdu. Şimdi emînler zulm idüp mezkûrün tâyifeden ‘âdet-i kadîmeye muhâlif birer filori ile onar pâra alurlar. Ve Kamâme ziyâretine gelan ruhbânlardan Kamâme kapusunda ve yolda gafarları alınmazdı. Şimdi bunlardan dahi zulm idüp gafar alurlar deyü bildirdükde Kör İsa için bu cânibe hükm-i şerîf virilmiş idi. Gerekir ki senki Kudüs-i Şerîf kâdîsısın. Göresiz. Zikr olan yerlerden kadîmder şimdiler gibi Kamâme ziyâretine gelan keferenin her tâyifesinin neferinden mîrî için kanun üzere ne mikdâr nesne alınugelmiş ile gerü ol mikdâr ve ol vecihle aldırup Kamâme mahsûlü emînine zabt ettiresiz. Arada nesne zâyî’ ettirmeyesiz. Ve tâyife’-i ruhbândan Kamâme’ye varandan Kamâme kapusunda gafar alınmak kanun olmayup alınugelmiş ile bu bâbda emînler kanuna ve oligelana muhâlif iş ettirmeyesiz. .... tahrîran fî’l-yevmi’s-sânî ve’l-ışrîn Receb sene sitte ve erba’în ve tis’u-mi’eh.”, 22 Receb 946/3 Aralık 1539 tarihli hüküm, *ags.*, s. 11.

²⁵ “.... Ve tâyife’-i ruhbândan Kamâme’ye varandan Kamâme kapusunda ve yolda gafar alınugelmemiş ile şimdi dahi emînler hilâf-ı kanun ve defter nesne aldırmasız. Muhtâc-ı ‘arz kaziye ise yazup mufassal kapuma ‘arz idesiz. Şöyle bilasiz. ‘Alâmet-i şerîfe i’timâd kılasız. Tahrîran fî’l-yevmi’s-sânî şehri Receb sene hamse ve erba’în ve tis’u-mi’eh”, 2 Receb 945/24 Kasım 1538 tarihli hüküm, *ags.*, s. 36.

²⁶ لدي مولانا القاضي حسام الدين الحنفى زيد فضله حضرت الحرة سارة بنت داود اليهودية الربانية التي من حليتها انها معدل القامة “ رقيقة البشرة ببيضاء اللوم السوداء عينا وحاجبا فرقا الحاجبين وفي اجفان عينها بعض تكسر واقرت بحسن اختيارها عن طيب قلب وانشرح صدر من غير اكراه واجبار عافي بمعنى ... ومايترتب به عليها شرعا ان عندها وفي ذمتها بحق شرعي ليوستف بن يعقوب بن يهودا اليهودي الرباني المعروف بفرقس للحاضر معها اربعون سلطانيا ذهبا دينيا شرعيا واجب الاداء ولازم القضا وانها استدانة منه المبلغ المزبور بمدينة اسكندرية لاجل نکال رقيتها من الاسر من طائفة الفرنج وانها دفعت ... واجر نفسها لزوجته سلطانة ابنة اسحاق اليهودية مدة عشر سنوات من غرة سنة تاريخه بقية المبلغ لمزبور تخدما سفرا او حضرا اسوة امثالها اجارة شرعية وصندقها

birlikte mahkemenin önüne çıkmaları şehrin ve bölgenin yabancıları olduklarına işaretler.

Kendisi Katolik olan Abdülmesih kızı Katerina ile Murdukhan bin Menahem'in Edirne'de keşişen yolları ya da başlayan ilişkileri 12 Zilhicce 966/15 Eylül 1559 yılında Kudüs'te mahkeme huzurunda nihayete ermiştir. Katerina, yedi yıl önce 1552 senesinde Edirne'de Murdukhan'dan 30 altın gibi yüksek meblağlı bir borç almak zorunda kalmıştı. Her ne kadar siciller ne iş yaptığına dair malumat vermese de işin altından başarısız bir ticari faaliyetin çıkması ihtimal dâhilindedir. Zaten isminin sonunda "Frenciye" sıfatının oluşu dışarıdan Osmanlı topraklarına geldiğine işaret etmektedir. Taraflar arasında yapılan antlaşma gereğince Katerina kendisini, Murdukhan'ın eşine hizmetçilik yapmak kaydıyla senevi 3 altına kiraladığını ve 7 yılın sonunda geri kalan 9 altını da ödeyerek borcunu kapattığını beyan etti. Alacaklı, söylenen her şeyi kabul ederek borçlunun bütün yükümlülüklerinden berî olduğunu ikrar etti. Bunun üzerine kadı olan biteni sicile kaydetti. Katerina'nın erkenden borcunu kapaması ilave işler yaptığını ve çeşitli hünelerinin olduğunu göstermektedir.²⁷

Cinayet İddiası

Venedik ahalisinden Kudüs'te ikamet eden Frank taifesinin reisi Fiyumo, 1546 Ağustos'unun sonlarında mahkemede Paulo'nun cumartesi günü Yumtum bin İshak'ın evine girdiğini ve öldürüldüğünü iddia etti. Zira araştırılıp soruşturulmasına rağmen o günden sonra dindaşından haber alınamamıştı. Kadı Nureddin Efendi, Yahudi Yumtum'a iddiayı sorduğunda şahsın ziyaret maksadıyla evine girdiğini kabul etmekle beraber Fransiskenlere tercüman olarak çalışan Mârûnî Musa'nın bir süre sonra Paulo'yu, Kamame'ye çağrıldığını söyleyerek alıp götürdüğünü belirtti. Tercüman ise eve girmediğini, kayıp şahsı tanımadığını ve alıp götürmediğini ifade ederek hakkında dile getirelen şeyleri inkar etti. Bunun üzerine davalıdan delil talep edilince iki Müslümanı (Yusuf bin İzzeddin, Abdurrezzak bin

---

... يوسف و زوجته سلطانة ... و تصديقا شرعي و تصادقوا علي ... كذلك وثبت شهادتهم علي انفسهم بذلك لدى الحاكم المومي اليه ثبوتا شرعيا بوجه كل منهم ما هو الواقع جرى وحرر في واحد وعشرين شهر المحرم سنة اربع وستين وتسعمائة والله ترجمه كDSŞC, XXXIII, s. 71

هذه حجة صحيحة شرعية ووثيقة صريحة مرعية ... بمجلس الشريعة الغراء بمحروسة القدس الشريف لدي مولانا قنوة النواب " 27
الحاكم الحنفى الموقع اعلاه دام علاه تصادق مردخان بن مناحيم اليهودي الامنى المستوطن بمدينة القدس الشريف والحره قاترنا ابنة عبدالمسيح النصرانية الفرنجية الحاضرة معه بالمجلس المشار اليه وشهود بها عارفون تعرف من جاز تعرفه شرعا مصادفة شرعية علي ان الذي يستحقه مردخان في نمة قاترنا المذكورة اعلاه مبلغا قدره من الذهب السلطاني الجديد السليماني ثلاثون سلطاني ذهبيا بدل مال قرض شرعي اقتضت منه سابقا بمدينة ادنة المحروسة القرض الشرعي استحقاقا شرعيا ... ان مردخان المزبور من مدة سبع سنوات سابقة علي تاريخه ... يوم تاريخه ادناه استأجر قاترنا علي ان تعاطى خدمة زوجته اسوة امثالها باجرة قدر مدى كل سنة ثلاثة سلطانية ذهب وقاصصها بمبلغ احد وعشرين سلطانيا ذهبيا من المبلغ المزبور في نظير اجرتها عن المدة مقاصصة شرعية بالطريق الشرعي ... في دمتها تسعة سلطانية ذهب دفعتها له فقيضها منها القيص الشرعي بحضرة شهوده ثم بعد تمام ذلك ... بالطريق الشرعي اقر مردخان وهو بمفرده فريق اول و قاترنا فريق ثان الاقرار الشرعي من غير اكراه ولا اجبار ان كلا منهما لا يستحق ولا يستوجب علي الاخر بسبب المبلغ القرضى ولا بسبب اجرة المدة المعينة اعلاه ولا بسبب غيرها حقا مطلقا ولا استحقاقا ولا دعوي ولا طلبا بوجه من الوجوه الشرعية مطلقا فيما مضى من الزمان والى يوم تاريخه ... براه شرعية مطلقة عامة مقبولة وثبت مضمون ذلك لدي مولانا الحاكم المومي اليه بشهادة شهوده وبصريح الاقرار ... لديه ثبوتا شرعيا بوجه كل مهنا وحكم بموجبه حكما شرعيا تحريير كDSŞC, XXXVII, s. 520.

Faris) şahit olarak takdim etti. Şahitler onu tasdik ederek kayıp kişinin ölü ya da diri olduğuna dair bir bilgilerinin olmadığını söylediler. Anlatılanları dinleyen kadı Yumtuma'nın suçsuzluğuna karar verdi.²⁸

Cohen'in işaret ettiği gibi bu dava kan iftirası²⁹ olarak anlaşılabilir mi? Buna delâlet eden ifadeler kayıtta geçmemekle birlikte Mârûnî ve Katolik iki şahsın bu işi daha önceden mahir bir şekilde planladıkları görülmektedir. Ancak Müslüman şahitler oyunu bozarak Yahudi Yumtum'u Fransiskanların elinden kurtarmışlardır.

Hıristiyanların kan iftirası adı altında Yahudileri taciz ettiklerini belirten ve taşradaki yöneticilerden nahoş duruma engel olmalarını isteyen bir hükmün Kudüs'e ve diğer yerlere Evâil-i Şa'bân 951/18-27 Ekim 1544 tarihinde yollanması, imparatorluk genelinde taraflar arası husumetten kaynaklanan mesnetsiz bazı ithamların ortaya atıldığını ve sonu kötüye varacak bu tip olaylara devletin müsaade etmediğini göstermektedir.³⁰ Dolayısıyla mezkûr dava için bir tarafın diğerine karşı beslediği nefretin organize saldırıya dönüşmüş örneğidir demek mümkündür.

Yasak

Murat Subaşı, 13 Cemâziyyesânî 963/24 Nisan 1556 tarihinde mahkemenin kapısından içeri girip Azer bin İbrahim'den şikâyetçi olarak dava tarihinden önce Yahudilerin hiçbir surette Kamame Kilisesi'nin önünde geçmemelerini, oraya uğramamalarını ve kapının önünde dahi bulunmamalarını yazılı bir talimat halinde cemaate gönderdiğini ifade etti. Bu yasağa uymayan olursa ağır bir para cezasına çarptırılacağını (100 altın) vurgulamasına rağmen 963 senesinde Azer'in kilisenin kapısında beklediğini ve içeriye girdiğini söyleyerek cezanın kendisine ödenmesini talep etti. Kadı, Azer'e bunun doğru olup olmadığını sordu. O da yaptığı işi kabul ederek gönderilen emirden haberinin olmadığını eğer bilseydi böyle bir işe teşebbüs etmeyeceğini söyledi. Ayrıca içerideki Hıristiyan hacıların daveti üzerine

صعدت القضية هو انه بالمجلس الشريعة المطهرة بالقدس الشريف شرفها الله تعالى ... بين يدي مولانا افتخار قضاة الاسلام معدن " الفضل والكلام افندي نورالدين بن حمزة زيد فضله هو انه بمحضر ... الزعيم بقدس شريف زيد قدره حضر الرجل المدعو فيومو ابن بوزو الفرنجي من اهالي البنديقية رئيس طائفة الفرنج الجرجان وادعي علي يطموم ابن اسحاق اليهودي القاطن بقدس شريف ان رجلا من جماعته يدعي فاولو الفرنجي دخل الي منزله في اليوم السبت ... عن ... بعد الظهر قبيل العصر وان فاولو المزبور قتل بعد ذلك ولم يعلم له حال وسئل سؤال عن ذلك فسنل منه فاجاب ... زار الرجل المزبور دخل الي منزله في الوقت المزبور زار موسي بن جنا النصراني الماروني الشهير بابن ... الترجمان بخدمة الفرنج حضر الي منزله في اليوم المزبور واخذ فاولو ... ان طائفة الفرنج فطلبوا الي قمامة وذهب به فسنل موسي عن ذلك فاجاب بالانكار وانه ما دخل الي منزل يطموم المزبور ولا اخذ فاولو ولا يعرفه فطلب من يطموم بيبة شرعية تشهد له بما انهاه في حق موسي المزبور فاحضر يوسف بن عز الدين الشهير بابن اخي ... عبد الزاق بن فارس سرتبيب فشهد ... الاستشهاد الشرعي علي وقف دعوي يطموم المزبور شهادة صحيحة شرعية مقبولة بالطريق الشرعي وانه ... اخذ موسي خفي ولم يعلم كيف وقع له ولا هو حي او ميت فموجب ذلك تبين ... مولانا الحاكم مومي اليه اعلاه دام اعلاه بقراره يطموم من ذلك البراة الشرعية ... ما هو الواقع سجل وحرر في اواخر شهر جمادي الاخر سنة ٩٥٣ Evâhir-Cemâziyelâhira 953/18-27 Ağustos 1546 tarihli 1220 numaralı hüküm, KDSŞC, XVIII, s. 277.

²⁹ Aynı dava için bkz: Amnon Cohen, *Jewish Life Under Islam*, Harvard University Press, 1984, s. 125.

³⁰ "... Hâliyâ südde-i şâ'adetimde şöyle istimâ' olundu ki taht-ı kazâlarda bazı eşirrâlar olup Yahûdâ tâyifesine envâ'-ı te'addîler ve zulümler eyleyüp âdem katl eyledünüz kanı ile ekmek pişirüp yersiniz deyü iftirâ' eyleyüp kâh dînimize ve ağzımıza şetm eyledünüz deyü celb-i mâl için kimi müdde'î ve kimi şahid olup bu tarikle Yahûdîlerden ahz-ı mal ve celb-i menâfi' idüp hayıflar ve ziyânlar iderlermiş ....", Evâil-i Şa'bân 951/18-27 Ekim 1544 tarihli hüküm, KDSŞC, XLII, s. 86.

tercümanlık yapmak için kilisede bulunduğunu ifade ederek suçsuz olduğunu belirtti. Bunun üzerine kadı, söylediklerinin doğruluğunu ve yasak hakkında bilgisinin olmadığını şahitlerle ispatlamasını istedi. O da Kudüs'te kassâm-ı 'askerî'³¹ olan Ali Çelebi bin Mustafa ile kalede görevli Yeniçeri Hacı Musa bin Muhammed'i şahit olarak sundu. Onlar da davalının anlattıklarını tasdik ederek kiliseye tercümanlık yapmak maksadıyla içeriden gelen davet üzerine girdiğini ve kendisinin bu yasaktan haberinin olmadığını bildirince Azer suçsuz bulundu.³²

Azer'in kuvvetli şahitleri onu bir bakıma ipten almıştı. İstenen cezanın maddi ağırlığı göz önüne alındığında bu paranın onun tarafından ödenmesi neredeyse mümkün değildi. Franklara tercümanlık yapması (الترجم للفرنجة عند المضايقة) menşei hakkında bir malumat vermekte kendisinin ya da ailesinin Avrupa'dan Osmanlı topraklarına göç ettiğini düşündürmektedir. Yukarıda da işaret olunduğu üzere göç edenlerin çok az bir kısmı başta Safed olmak üzere Kudüs ve civarına gelip yerleşmiştir. Fransiskanların ve gelen hacıların yerel dili bilmemesi kentte tercüman ihtiyacına yol açmıştı. Netice de bu ihtiyaç var olan yasağın zaruri olarak esnemesine neden olmuştur.

Kamame'de merkad-i İsa'nın³³ bulunduğu düşünüldüğünde orada Hristiyan hacıların görmek isteyecekleri en son kişi bir Yahudi'dir. Aslında subaşı da taraflar arasındaki ihtilafın/nefretin farkında olarak bu yasağı koymuş ve şehirde olası bir karışıklığın önüne geçmek istemişti. Bütün bunlara rağmen içerideki ihtiyaç ağır basmış ve bir Yahudi en son görülmek isteneceği yere tercüman olarak girmek zorunda kalmıştır.

³¹ "Askerî kassâmın görev alanları, askerî sınıf mensuplarının terekelerini taksim ve bu konudaki davaları görmekle sınırlandırılmıştı." Bkz: Sait Öztürk, "Kassâm", *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, s. 580.

³² لدى مولانا عمدة قنوة الاسلام زبدة ولاة الانام مولانا افندى عبدالرحيم دام علاه ادعى مفخر الامثال مراد صوياشي مدينة القدس " الشريف زيد قدره علي عازر بن ابراهيم اجبوخي اليهودي وقال في تقرير دعواه انه قيل تاريخه كتب علي طايبة اليهود بالقدس الشريف قسامة انه متي مر احد من اليهود عن باب القمامة او دخل اليها كان علي القيام بصاحب صنق القدس الشريف كاينا من كان بمبلغ مائة سلطاني ذهباً وان عازر المزبور في ٩٦٣ وقف علي باب القمامة ودخل اليها حين حضور الفرنج الجرجان من المركب الي القدس الشريف وانه خالف ما كتب علي طايبة من القمامة وطلب منه المبلغ المزبور وسئل عن ذلك فاجاب انه لم يعلم ما كتب علي طايبة والا كان خاطراً في كتابة القمامة وانه وقف علي باب القمامة ودخل اليها لترجم للفرنج عند المضايقة فقدم من يوجد من يترجم للفرنج غيره فدعة الضرورة في فعل ذلك ودخوله الي القمامة فطلب منه ثبوت مدعاه فاحضر مولانا علي جلي بن مصطفي القسام العسكري بالقدس الشريف زيد فضله والحاج موسى بن محمد بكجري بقلعة القدس الشريف بواب القمامة المزبورة جم [غفير] من المسلم ويقاه من الموحدين وشهدوا بعد الاستشهاد المرعي بطبق دعوا عازر المزبور شهادة شرعية مقبولة ... فيموجب ... ان عازر المزبور ما دخل الي القمامة الا ترجمانا للفرنج للضرورة وانه ما علم بالقمامة وانه لم يتوجه علي شئ علي الوجه الرسمي والا وجب علي اداة المزبور وحتى شكية المدعي لم يكون ولم يثبت علي شئ علي الوجه الرسمي وانفصل المجلس ... وحرر في ثالث عشر جمادى الثاني من شهر الشريف زيد فضله والحاج موسى بن محمد بكجري بقلعة القدس الشريف بواب القمامة المزبورة جم [غفير] من المسلم ويقاه من الموحدين وشهدوا بعد الاستشهاد المرعي بطبق دعوا عازر المزبور شهادة شرعية مقبولة ... فيموجب ... ان عازر المزبور ما دخل الي القمامة الا ترجمانا للفرنج للضرورة وانه ما علم بالقمامة وانه لم يتوجه علي شئ علي الوجه الرسمي والا وجب علي اداة المزبور وحتى شكية المدعي لم يكون ولم يثبت علي شئ علي الوجه الرسمي وانفصل المجلس ... وحرر في ثالث عشر جمادى الثاني من شهر

³³ Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa'nın mezarı Kamâme Kilisesi içindedir. Hz. İsa'nın hayatı için bkz: Ömer Faruk Harman, "İsâ", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000, s. 465-472.

Sonuç

Osmanlı egemenliğinin ilk yüzyılında Kudüs'teki Katolik-Yahudi münasebetlerine bakıldığında tarafların iletişim ve etkileşimlerinin sınırlı olduğu ve bunun da nüfus oranından kaynaklandığı görölmektedir. Katolikliği temsilen Fransiskenlerin sadece dini bir misyonla kentte bulunuşu ve yerel halkla bütünleşememeleri burada kök salmalarına engel teşkil etmiştir. Haçlı seferlerinin bölgede bıraktığı menfi tesir ve miras bütünleşmenin önündeki en büyük mâniyalardan biriydi.

Tercüme ihtiyacı iki kesimi bir araya getiren müşterek noktalardan biridir. Şehirde Avrupa'dan göç eden Yahudi ailelerin bulunuşu, Hıristiyan hacıların yerel halk ve yöneticilerle iletişimini sağlamada mühim rol oynamıştır. Nitekim ihtiyacın dayattığı zorunluluk, bazen kaidelerin çığınmasına ve Yahudilerin en son görölmek istenecekleri yer olan Kamame'ye girişlerine yol açmıştır.

Sınırlı münasebetin sadece tercümanlık alanına mahsus olmadığı ticari boyuta da kaydığı anlaşılmaktadır. Bazen tahsilinde zorluk yaşansa da taraflar arasında borç alışverişi olmuştur. Meydana gelen anlaşmazlıklar mahkemeden getirilen bir belgeyle halledilmiştir.

Yukarıda anlatılanlara ilaveten kayıtlar, yeri geldiğinde Yahudilerin Katolikler lehine kadının huzurunda taşra yöneticilerine karşı şahitlik yaptıklarını ve borcunu ödemekte zorlanan bir Fransisken'e kefil olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte kan iftirası örneğinde olduğu gibi menfi hislerin tesiriyle bazen cinayet davası açılmakla beraber neticesi kötüye varacak şeylere müsaade edilmemiştir.

Sonuç olarak aralarındaki teolojik ihtilafa ve hoşnutsuzluğa rağmen Osmanlı idaresindeki Kudüs'te tarafların arasında mahkemeye intikale edecek bazı ciddi tartışmaların meydana geldiği fakat bunun şartların iktiza ettiği insani ilişkileri etkilemediği görölmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- 1) Kudüs Şerhiye Sicilleri (KDSŞC)
6, 7, 9, 10, 14, 15, 18, 29, 31, 33, 37, 42
- 2) Kamil Kepeci Defterleri (KK.d.)
74, 75_02, 79, 101, 103, 216
- 3) Tapu Kadastro Arşivi Tahrir Defterleri (TABD. TTD.)
112

Çalışmalar

- Cohen, Amnon, *A World Within Jewish Life as Reflected in Muslim Court Documents from the Sijill of Jerusalem (XVth Century) I-II*, Center for Judaic Studies, University of Pennsylvania, 1994.
- _____, "On the Realities of the Millet System: Jerusalem in the Sixteenth Century", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, edited by Benjamin Braude and Bernard Lewis, Newyork: Holmes&Meier, 1982, s. 7-18.
- _____, "The Expulsion of The Franciscans from Mount Zion Old Documents and New Interpretation", *Turcica: Revue d'études Turques* 18, 1986, s. 147-157.
- _____, *Jewish Life Under Islam*, Harvard University Press, 1984.
- Harman, Ömer Faruk, "İsâ" *DİA*, XXII, İstanbul, 2000, s. 465-472.
- Mucîrüddîn el-Hanbelî el-'Uleymî, *El-Ünsü'l-Celîl bi-Târîhi'l-Kudsi ve'l-Halîl, el-Mücelled es-Sânî, İdâd ve tahkîk ve mürâcââ*: Mahmud Avde el-Keâbinâ, Mektebet-ü Dandîs, 1999.
- Öksüz, Mustafa, *Şam Eyâleti'nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. YY.*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- _____, "Osmanlı İdaresi'nin İlk Yüzyılında Kudüs-i Şerif Sancağı'nda Yahudi Nüfusu", *Journal of Islamicjerusalem Studies (Winter 2016)* 16: 2., s. 1-29.
- Öztürk, Sait, "Kassâm", *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, s. 579-582.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* 3, Lehistan Barışına ve Sultan I. Mustafa'nın 1623'te Tahttan İndirilmesine Kadar, Nilüfer Eçeli (çev.), Yeditepe, İstanbul, 2011.